

Ә. М. Майтанов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық іс жүргізу кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

ЖЕДЕЛ ІЗДЕСТІРУ ШАРАЛАРЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРГЕ АЙНАЛДЫРУ

Аннотация. Жағдаймен сұрау салу жедел іздестіру шаралары және өзге де біруақытта жүргізілетін ЖІШ (техникалық байланыс құралдарымен ақпарат алу, жедел ендіру, телефондық сөйлесулерді тыңдау) барысында мұндай шарттарды орындауда және оларды тиісті түрде жазып алу, қылмыстық іс жүргізу барысында дәлелдемелерде өзге де құжаттарды (ҚР ҚПК ІІІ-бап) тану қажеттілігі болуы мүмкін.

Түйін сөздер: сұрау салу, дәлелдемелер, қылмыстық іс жүргізу, жедел іздестіру қызметі, анықтаушы, тергеуші, прокурор, сот.

Сұрау салу — бұл жедел іздестіру қызметінің (ЖІК) міндеттерін шешу үшін қатысы бар тұлғалар, айғақтар мен жағдайлар туралы мәлімет беретін немесе мәлімет беруі мүмкін адамдармен жедел іздестіруші немесе оның тапсырмасы бойынша өзге адамның тікелей қатынас барысында ақпараттар (дерек көздер) жинауға ықпал жасайтын, жедел іздестіру шаралары (ЖІШ).

Сұрау салу құжат түрінде жазылуы мүмкін. «Жазып алу» ұғымы криминалистикалық теорияда бірінші кезекте дәлелдемелерді қолдану пайдаланады және қылмыстық істерді дұрыс шешу, оларды табу және бекіту шарттарын, құралдары мен тәсілдері үшін қатысы бар, айғақты мәліметтерді белгіленген заңды түрде ойында сақтау жүйесін көрсетеді. Сонымен қатар, көрсетілген айғақты мәліметтер ЖІШ өткізуде белгіленеді. Шындығында, мазмұндалған жазып алу ұғымы жедел іздестіру қызметінде де қолданылады.

Сұрау салуды пайдаланудың бірден-бір мәселелерінің бірі — «Жедел іздестіру қызметі туралы» 1994 жылы 15 қыркүйектегі Қазақстан Республикасы Заңын (ары қарай ЖІК туралы заңы) және ЖІК нәтижелерін ұсыну тәртібі туралы Нұсқау талаптарын сақтауда бұл материалдар өзінен-өзі дәлелдеме бола алмайды. Яғни, оларды мұндай сапада пайдалану мүмкіндігін жоғалтады.

Шын мәнінде, «ЖІК қорытындылары қылмыстық іс жүргізу дәлелдемелерін жинақтау үшін ғана пайдалануы мүмкін. Мысалы, қылмыстық іс жүргізуде дәлелдемелер жинақтау үшін ЖІК жүзеге асыратын органмен құпия әрекет ететін адамның қылмыстық іс бойынша дәлелдемелерге жататын жағдайларды өткізілген жедел іздестіру шаралары барысында тікелей қабылдау нәтижелері негіз болып табылуы мүмкін. Осы мақсатта көрсетілген адам, оның белгіленген тәртіпте тиісті жедел іздестіру шараларына қатысуы туралы мәліметтерді анықтаушы, тергеуші, прокурор немесе сотқа жіберуі тиіс. Осыдан кейін, көрсетілген адамнан куә ретінде жауап алынуы мүмкін».

Ғылымда және құқыққолдану тәжірибедегі дәлелдемелерге жататын жедел материалдарды өзгерту туралы мәселе жиі қойылады. Атап айтсақ, адамнан сұрау салу барысында қылмысты ашу және тергеу үшін мәні бар мәліметті хабарлағанда, Қазақстан Республикасы ҚІЖК талаптарына сәйкес аталған адамнан жауап алу қажеттілігі туындайды, шындығында, мәселе дәлелдемелерге ЖІШ нәтижелерін ауыстыру туралы болып отыр. Бірақ, көрсетілген адам құқыққорғау органдарының көз қырынан шығып кетуі мүмкін. Оның ішінде, егер оның тұрақты мекен-жайы болмаса, онда одан жауап алу мүмкін емес.

Мұндай жағдайда сұрау салу нәтижелерін пайдалану секілді, жауап алу барысында тиісті дәлелдемелерді жинақтау мүмкіндігі жоғалады.

Сонымен қатар, нақты жағдайларда сот тәжірибесі сұрау салу уақытында түсініктемелер, мәліметтер үшін дәлелдемелердің маңыздылығын мойындайды. Әдебиеттерде мынадай мысалдар қарастырылған: П. қылмыстан зардап шегіп, ауруханаға жеткізіледі. Жедел іздестіру қызметкері ауруханада жәбірленуші П-дан қылмысты ашуға және тергеуге ықпал ететін, жазбаша түсініктеме алып үлгереді. Түсініктеме медбикенің қатысуымен алынды және сотта одан куә ретінде жауап алынды. Қылмыстық істі қозғағаннан кейін тергеуші жәбірленуші П-дан жауап ала алмайды, себебі ол алған дене жарақатынан қайтыс болады. Сот П-ның түсініктемесін қылмыстық іс жүргізудің дәлелдемесі (ҚР ҚІЗК 123-б.) деп танып, іс бойынша басқа да дәлелдемелердің жиынтығы нәтижесінде айыптау үкімінің негіздемесін жасады. Мұндай жағдайлар өте жиі кездеседі.

Келтірілген мысал жедел қызметкердің ауру адамдардан жария түрде сұрау салуда қоғамдық өкілдердің қатысу қажеттілігін растайды. Мұндай өкілдер өздері туралы мәліметтерін хабарлап, куә ретінде одан жауап алу мүмкіндігі үшін түсініктеме бланкісіне қолын қою тиіс.

Сұрау салу нәтижелерінде алған мәліметтерді немесе дәлелдемелерді өзгерту мүмкіндігі оларды ресімдеу тәсілдеріне байланысты болады. ЖІҚ нәтижелерін ұсыну тәртібі туралы жаңа Нұсқауда және ЖІҚ туралы заңда қандай да бір жедел қызмет құжаттарында сұрау салудың ресімделуі тиістігі туралы мәліметтер жазылмаған. Бұдан шығатын қорытынды, аталған жағдайда ЖІШ нәтижелері: баянат, анықтама және түсініктеме ресімдеу үшін рұқсат етілген құжаттар тізімі берілген, ЖІҚ нәтижелерін ұсыну тәртібі туралы күшінде бар Нұсқаудың бұрынғы ережелерін пайдалануы мүмкін. Мұның өзгешелігі, біздің көзқарасымызша, түсініктеме: біріншіден, онда сұрау салушының қолы тұрады, екіншіден, ақпарат сұрау салуға қатысқан қоғамдық өкілдермен расталуы тиіс.

Шын мәнісінде, жасырын сұрау салуда түсініктемеге сұрау салушының мәліметтерін жазуға бола бермейді. Анығында, анықтама және баянат қолданылады. Бірақ, олардың дербес дәлелдемелік мәні болмайды. Себебі, онда көрсетілген мәліметтерді оған мүдделі жедел іздестіру қызметкерлері ғана растайды. Мазмұндалған негізде дәлелдемелерге ұсынылған, Қазақстан Республикасы ҚДЖК талаптарына жауап беретін, тәртіпте бұрын алынған мәліметтерді жазып алумен жария сұрау салуға дайындау немесе тергеу әрекеттерінде (жауап алу) ғана мұндай материалдар қолданылуы тиіс.

ЖІҚ туралы заңға сәйкес жедел іздестіру қызметі органдарының міндеттерін шешуде оны іске асыруға өкілетті қызметкерлер осы заңның 8-бабына сәйкес тізілген, ЖІШ жария және ашық жүргізуге құқылы. Сондай-ақ, бірнеше жедел іздестіру шаралары бір уақытта жүргізілуі мүмкін. Осындай жағдайда, егер телефон арқылы сұрау салуда телефон сөйлесулерін тыңдау құрылғылары қолданылса, онда екі ЖІШ қатар жүргізіледі. Соған қоса, ЖІҚ туралы заңның 8-бабы екі шараға қатысты талаптарын сақтауды қамтамасыз ету қажет. Мына жайды ескере кету керек: көрсетілген жағдайда тек техникалық құралдармен ғана жазып алынған сұрау салу әрекетті деп танылмайды, егер онда телефон сөйлесулерін тыңдау үшін қажетті шарттар сақталмаса, яғни мұндай сұрау салу нәтижелерінде алынған мәліметтер қылмыстық іс жүргізуде ресмилендіру мүмкін емес. Әрине, телефондық сұрау салуды баянатпен немесе анықтамамен ресімдеуге болады. Мұндай рәсімдеу әрекетті деп танылады, бірақ оның жеделділік ғана маңызы бар.

Біздің көзқарасымызша, телефондық сұрау салудан кейін оны жүргізу барысында алынған мәліметтерді ресімдеу керек. Түсініктеме (жария сұрау салу жүргізу) шын мәнінде, қылмыстық іс жүргізуде дәлелдемелерде құжат түрінде болса ғана танылуы мүмкін. Егер көрсетілген жедел іздестіру шараларын өткізуде тек телефондық сұрау салу жазбасы ғана болса, онда телефондық сөйлесулерді тыңдау шарттарын сақтау барысында іс материал ретінде тіркелуі мүмкін.

Дәлелдемелерді келешекте жинақтау мақсатында сұрау салу нәтижелерін ресімдеу үшін сұрау салу немесе өзге де ЖІШ іске асыру жағдайында ЖІҚ туралы заңында көрсетілген талаптарды сақтау қажет.

ЖІШ нәтижелерін құжаттандыру және алған мәліметтерді заңды түрде тану үшін келесідей шарттар сақталуы тиіс:

- ЖІҚ туралы заңының 8-бабында көзделген ЖІШ;
- ЖІҚ жалпы мақсаттары мен міндеттері ЖІШ сәйкес келу (ЖІҚ туралы заңының 1, 2-бабы);
- ЖІҚ қағидалары ЖІШ жүргізуде сақталуы (ЖІҚ туралы заңының 3-бабы);
- ЖІШ жүргізетін өкілетті орган және өкілетті лауазымды тұлғаның құқықбұзушылықсыз құзыреттілігі;
- ЖІШ жүргізу үшін ЖІҚ туралы заңында көзделген негіздер болуы;
- ЖІШ өндіруде барлық шарттар сақталды;
- жекелеген санаттағы адамдардың жеке басына қолсұғылмаушылық кепілдігі қамтамасыз етілді (арнайы иммунитеттер әрекетін регламенттейтін, федералдық заңдар ережесі);
- жедел қызметкерлер арандатушылық әрекеттерге жол берген жоқ.

Осындай жағдаймен сұрау салу жедел іздестіру шаралары және өзге бір уақытта жүргізілетін ЖІШ (техникалық байланыс құралдармен ақпарат алу, жедел ендіру, телефондық сөйлесулерді тыңдау) барысында мұндай шарттарды орындауда және оларды тиісті түрде жазып алу, қылмыстық іс жүргізу барысында дәлелдемелерде өзге де құжаттарды (ҚР ҚПК 111-бап) тану қажеттілігі болуы мүмкін.